

LUND UNIVERSITY

Den neurotiske stadsplaneraren

Kärrholm, Mattias

Published in:
Plan

2011

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Kärrholm, M. (2011). Den neurotiske stadsplaneraren. *Plan*, (5-6), 48-52.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Den neurotiska stadsplaneraren

Av Mattias Kärrholm

[OBS! Detta är en tidigare version av en artikel publicerad i tidskriften *Plan* 5-6, 2011, Föreningen för samhällsplanering, ISSN 0032-0560, s. 48-52].

Sara Westin lade i december fram sin avhandling *Planerat, alltför planerat* på kulturgeografen vid Uppsala universitet. Avhandlingen tar sin början i Hammarby Sjöstad en vårdag år 2002. Hammarby Sjöstad är ett av våra mest kända nya stadsmässiga områden, ett område där man har önskat bejaka och sälja bilden av ett urbant liv. Westin förvånas över att känslan av det urbana uteblir. Hammarby Sjöstad saknar helt enkelt den urbanitet som kan upplevas i våra mer traditionella stadskvarter runt om i landet. Det finns ett glapp, ja kanske till och med en mindre avgrund, mellan de visioner som förekom Hammarby Sjöstad, visioner som beskrivs i foldrar och på hemsidor, och det ordnande och tämligen stilla område som blev resultatet.

Westin gör ingen hemlighet av att hon hyser ett begär efter det urbana, ett fenomen som planerare och arkitekter nu jagat i decennier men som hela tiden tycks undfly dem. Om det urbana är exemplet, så handlar Westins grundproblem egentligen om glappet mellan planerna och verkligheten. Avhandlingen ställs upp som ett ideologikritiskt och i någon mening kunskapsteoretiskt projekt där Westin dyker rakt på ett av den samtida planeringens allra största och mest konkreta problem: varför misslyckas vi ständigt med att omsätta samhällets högt ställda ambitioner i en materiell byggd miljö? Trots att vi hela tiden utarbetar nya mål och sätter upp ideal - det kan handla om det urbana, men också om den attraktiva staden, den hållbara staden, den jämställda staden eller den multikulturella staden – så verkar vi inte veta hur vi ska uppnå eller gestalta dessa mål. Vi producerar goda urbana visioner som aldrig förr, men tycks samtidigt mer handfallna än någonsin i våra försök att realisera dem, och här gör Westin en viktig insats. Westin visar med all önskvärd tydlighet att vi här har att göra med ett grundläggande problem som inte har någon *quick fix*. Detta är frågor som inte går inte att lösa genom ytterligare en ny

välmenande guidebok från Trafikverket eller Boverket, utan som faktiskt kräver en betydligt mer grundläggande problematisering.

Avhandlingen hämtar framför allt sin inspiration från psykoanalysen, och Westin gör i en metaforisk mening planeraren till analysander på analytikerns divan. Planeringen försöker svara på upplevda problem i samhället och den gör detta både med hjälp av en mer praktisk kunskap och med vetenskapliga analysmetoder. Denna problemhantering kan således vara mer eller mindre medvetandegjord. En av psykoanalysens styrkor är just dess förmåga att analysera den mänskliga problemhanteringskomplexitet. Planeringen är, enligt Westin, en ytterst mänsklig, ja till och med neurotisk aktivitet, i den bemärkelsen att den saknar full kontroll över sina verktyg. Det innebär att den i slutänden alltid riskerar att leda till ett slags förtryckande, både av sin omgivning och av planerarna själva.

Westin lägger upp sin diskussion om det urbana med hjälp av begreppspar, och hon inleder med att ställa de två tankefigurerna flanören och arkitektens öga mot varandra. Flanören upptäcker staden i rörelse, med kroppen, ett perspektiv som Westin bland annat beskriver med hjälp av August Strindberg och Virginia Woolf. Arkitekten och planeraren har däremot en förkärlek för det visuella, där det urbana hela tiden beskrivs i termer av sceneri att njuta med blicken snarare än i termer av ett liv som ska levas. Andra begreppspar som Westin diskuterar är den lekande människan, homo ludens, och den verkande och arbetande människan, homo faber, samt agorafobi och klaustrofobi. De intressantaste begreppen som Westin tar upp är kanske filobaten (den som uppskattar de öppna vidderna och det överblickbara) och oknofilen (den som gillar att omge sig med kroppar och ting). Vår tid tycks, trots sin vilja till det urbana, vara lika filobatisk som modernismen. Detta bekräftas lika mycket i inredningstidskrifter som av välplanerade och kustnära bostadsområden. Westin menar att arkitekten och planeraren redan under utbildningen skapar ett överjag vilket i stora delar bejaktar det ordnande och apolloniska på bekostnad av det kaotiska, det dionysiska och det oknofila. Planeringen handlar om att tillgodose tillrättalagda behov. Inte om att bejaka eller tillfredsställa vår vilja till lek eller våra begär. Detta angreppssätt kan i slutänden knappast sägas stödja det urbana. Tvärtom.

Från analysen av planerarens kunskap och förgivettaganden går Westin sedan över till en inom planeringen mer vetenskaplig metod för att försöka att fånga det urbana nämligen *space syntax*. Space syntax är ett av de mest framgångsrika forskningsparadigmen inom arkitektur- och urbanforskning idag, och det representerar samtidigt en rad metoder som är tänkta att direkt kunna användas som gestaltningsverktyg för planerare och arkitekter. Westins genomgång av space syntax teoretiska grund hör till en av de bättre jag sett. Många av de forskare och planerare som kommer i kontakt med space syntax slutar ofta i ett av två läger: antingen är de kritiska och avfärdar den snabbt, eller så blir de på gott och ont en del av ett space syntax paradigm som fokuserar mer på dess förtjänster än dess inneboende problem. I en tid då behoven av förutsägelser och prognoser aldrig tycks sina förefaller det som om både space syntax och så kallad evidensbaserad design växer i popularitet. Det framstår då verkligen som en välgärning att fundera över vad de här angreppssätten egentligen kan säga. Westins kritik blir här både nyanserad och välbehövlig. Hon tar mycket noggrant upp de teoretiska problemen kring form-process problematiken, det vill säga omöjligheten i att med hjälp av en materiell form påvisa vissa kausala följder. Hon pekar också på att space syntax metoden i sig är otillräcklig för att skapa det urbana, och att den därmed inte heller förmår uppfylla sina egna anspråk och löften i denna fråga. Samtidigt erkänner hon också att en av metodens största fördelar är att den skapar utrymme för handlande. Alltför omfattande kunskap eller förståelse kan förlama handlingen. Frånsett alla andra brister sätter space syntax teorin ett slags riktning för handlandet. Teorin går i någon mån också det dionysiskas ärenden i den meningen att den inte vill dela eller ruta upp stadens funktioner, utan att dess grundläggande ideologi tycks vara att föra samman människor.

Westins avhandling utgör ett slags pågående analysarbete och det är därför svårt att sammanfatta några enkla slutsatser. Det är resonemanget så som det förs genom avhandlingen i sin helhet som är resultatet. En viktig poäng är dock hur Westin hela tiden belyser de problem som uppstår då den partikulära människan objektifieras och blir en abstraktion. Människan hamnar hela tiden i konflikt mellan vad vi tror samhället förväntar sig att vi ska göra t.ex. i vår yrkesroll, och det vi verkligen vill göra. Vi borttränger vissa delar av oss själva och skapar på så

sätt ett slags alienation. De handlingar som planeraren och samhället gör för att undvika lidandet riskerar i själva verket att orsaka ett större lidande än det problem som kompensationshandlingarna skulle skydda ifrån. Det riskerar i sin tur att resultera i ett slags neuros. Stadsplaneringen har skapat friktionslösa rum för att tillgodose samhällsmedborgarnas behov, men samhällsmedborgaren vill hellre träffa andra människor. Möjligheten att tillfredsställa våra mer dionysiska begär riskerar därför att helt omintetgöras i takt med att planeraren prickar av sin behovslista och försöker se till att dessa behov tillgodoses på bästa sätt. Trots alla goda intentioner hamnar planeraren till syvende og sidst i ett slags självförtryck.

Westins retoriska skicklighet påtagliggör glappet mellan olika synsätt och processer. Genom att hela tiden introducera nya begreppspar bygger avhandlingen upp ett slags dialektisk retorik. Två stridande begrepp diskuteras och kontentan blir ofta att ”det goda är antingen x eller y” ersätts med ett ”det goda är både x och y”. Samtidigt, genom att hela tiden lyfta fram begreppspar reproduceras också de glapp som avhandlingen vill ta sig an. Även om detta möjligen stärker Westins argument för en psykoanalytisk ansats, undrar jag efterhand som jag läser om inte själva metoden bidrar till att öka klyftans djup. Kanske borde vi söka oss mot angreppssätt som inte fastnar i de redan förgivettagna begreppen. I förlängningen av ett sådant resonemang kunde det t.ex. också vara möjligt att öppna upp arkitekturbegreppet. Ett sätt att överbrygga den bild som Westin tecknar av planerarna eller arkitekter på den ena sidan och det urbana livet på den andra är att öppna själva arkitekturbegreppet och försöka tona ner distinktionen arkitekter-ickearkitekter. Även om det inte löser problemet tror jag att vi har mycket att vinna på ett mer demokratiskt planerings- och arkitekturbegrepp. Detta ligger också i linje med det arbete som bedrivs av en del samtida och mer nytänkande arkitektkontor. Arkitektur kan skapas i vardagen och den kan skapas av alla, det kan handla om byggandet av en skateboardramp, möbleringen av ett stadsrum eller påtandet i en kolonilott. Staden planeras och förändras också genom en pågående användning. Arkitektur och planering kan inte enbart definieras som resultatet av vissa licensierade aktörer, det borde vara ett mer öppet begrepp än så.

Med detta vill jag dock också säga att jag håller med Westins kritik: planering och arkitektur måste tas på större allvar. Det räcker inte med att enbart producera nya riktlinjer eller policyförslag. Måhända är problemet mer

strukturellt, kanske behövs det till och med ett slags psykoanalys. Vägen framåt måste också handla om en djupare självinsikt och en ökad förståelse av den egna verksamheten och dess etiska följder.

Westins bok är en av de mest innovativa och välskrivna avhandlingarna inom svensk urban- och arkitekturforskning på senare år. Westins utveckling av psykoanalysen som ett slags metaforisk metod för arkitektur och planering är ett tänkvärd grepp som ger mersmak, och möjligheterna till fortsatt arbete är många. En av de samhällsteoretiker som Westin använder sig av, och som tidigt uppmärksammade schismen mellan det planerade och det levda var den franske filosofen Henri Lefebvre. Lefebvre argumenterade redan i början av 1970-talet för rytmanalysen som ett tänkbart substitut för psykoanalysen. Med rytmanalys föreställde han sig bland annat en metod som inte enbart utgick från ordet utan som tog alla våra kroppsliga rytmer på allvar. Det handlar alltså om en i grunden mycket mer kroppslig och materiell form av analys där kroppsliga uttryck och rytmer tas som utsagor värda lika mycket som ord. Planeringen består i allra högsta grad av materiella tekniker och ting. Arkitekturen och den byggda miljön är i grunden kroppslig. Den har kropp precis som vi, och den är därmed också med och sätter olika möjlighet och begränsningar för våra handlingar, oavsett vi vill det eller ej. Också i den metaforiska psykoanalys som Westin gör av planeraren kunde man föreställa en sådan mer kroppsligt nyanserad utveckling av analysen. Oavsett vilket hoppas jag att Westin får möjlighet att fortsätta sitt arbete och jag ser fram emot hennes nästa projekt.

Mattias Kärrholm, docent i arkitektur på Urban studier, Malmö högskola och på Arkitektur & byggd miljö, LTH